

Uršula Kastelic Vukadinović

Potujitveno prevajanje kulturnega besedja v romanu *Smrt Artemia Cruza*

Ključne besede: *Smrt Artemia Cruza*, prevajanje, kulturno besedje, potujevanje, slovenščina.

DOI: 10.4312/ars.11.2.29-43

Uvod

Prispevek obravnava mehiško kulturno besedje v slovenskem prevodu romana Carlosa Fuentesa *Smrt Artemia Cruza*, ki je izšel leta 1977 pri Pomurski založbi.¹ V analiziranem slovenskem prevodu naletimo na veliko kulturnih izrazov, ki delujejo kot učinkoviti gradniki drugačnega besedilnega sveta v slovenskem kulturnem prostoru. Primerjala sem zglede, ki so vsebovali tuje kulturno besedje, iz izhodiščnega in ciljnega besedila, kajti le na ta način je bilo mogoče razbrati dejanski prevajalkin prevodni postopek (kaj izhaja iz samega izvirnika in kaj prinaša prevod).² Zasledila sem prevajalkino težnjo po potujevanju v želji po ustvarjanju pogojev za čudenje nad tujim svetom in hkrati željo po razlaganju, da si bodo bralci ustvarili ustrezno predstavo. Alenka Bole Vrabec se namreč v večini primerov odloči za prenos³ tujega kulturnega izraza in ohrani tudi tuji zapis. Bralcu ciljnega besedila pogosto ponudi dodatna pojasnila v opombah, ki jih zapiše na dnu strani, ko se tuji kulturni izraz v ciljnem besedilu pojavi prvič.

1 V prispevku predstavljam izsledke iz svojega magistrskega dela z naslovom *Kulturno besedje v slovenskih prevodih del Juana Rulfa in Carlosa Fuentes* (mentorica dr. Jasmina Markič). Za ta Fuentesov roman sem se odločila, ker obravnava podoben mehiški besedilni svet kot dela Juana Rulfa. Preveva jih vzdušje, ki izhaja iz nepravilno sklenjene zgodovine mesticev (kot ugotavlja Octavio Paz).

2 V nadaljevanju ob zgledih iz slovenskega prevoda navajam tudi zglede iz izvirnika *La muerte de Artemio Cruz*. Uporabila sem kritično izdajo izhodiščnega besedila, ki je izšla v Španiji pri založbi Cátedra, z izčrpno spremno besedo. Tudi v izvirniku je bila mestoma potrebna razlaga kulturnih besed (ki jo prav tako navajam (op. št.)). K zgledom bo vedno pripisana pripadajoča stran (v izvirniku oziroma v prevodu).

3 Prenos (transferenca, sposojenka, transkripcija) je prevajalski postopek, pri katerem prevajalec besedo iz izvirnega jezika prenese v besedilo ciljnega jezika (Newmark, 2000, 132).

Med čudenjem in potujevanjem

Potujitveno prevodno metodo je utemeljil nemški romantični filozof Friedrich Schleiermacher.⁴ Prevajanje naj bi uravnavali dve prevodni metodi oziroma prevodni strategiji: primikanje besedila k bralcu v prevodu nakazuje domačenje tujega besedila – opuščanje njegovega temeljno tujega elementa; primikanje bralca k izvirniku pa pomeni potujevanje, tj. ohranjanje elementov kulturne drugosti, značilne za tuje besedilo.

Martina Ožbot ugotavlja, da je slovenska literatura (kot drugi periferni oziroma nekanonični književni sistemi) odprta za ohranjanje tujih prvin.⁵ Književno prevajanje v slovenščino razmeroma zlahka prenaša potujitveno prevajanje, vsaj kar zadeva leksiko (lastna imena – osebna in zemljepisna – ter druge kulturnospecifične reference) in retorične vzorce, manj pa na področju oblikoslovja, skladnje in frazeologije (Ožbot, 2012, 58).

Potujitveno prevajanje zasledimo tudi v slovenskih prevodih besedil latinskoameriškega buma (kamor sodijo tudi dela Carlosa Fuentes), ki so v Sloveniji sovpadli s tovrstnimi prevodi drugod po Evropi in Ameriki.⁶ Gre za romane, v katerih je krajina nenavadna. Carlos Fuentes meni, da se bralec ob branju teh besedil tako poistoveti s prvimi odkritelji Novega sveta in znova občuti njihovo začudenje (2001, 90).

Kulturno besedje in prevajanje

Kulturno besedje je vezano na določeno kulturno okolje in v večini primerov nima ekvivalentov v drugi (v našem primeru slovenski) kulturi, zato ga ni mogoče prevesti na izrazni ravni (nima neposrednih prevodnih ustreznice v drugih jezikih). Gre za izraze, značilne za določeno kulturo in civilizacijo, na primer rastlinstvo in živalstvo, geografske značilnosti, etnografske predmete, družbenopolitično pojmovnost, zgodovinske posebnosti, mere, denar, jedi ipd. Ti izrazi so najpogostejše najizrazitejši nosilci narodne barvitosti, tistega posebnega, po čemer se ena nacionalna kultura

4 V eseju z naslovom *O različnih metodah prevajanja* iz leta 1813 (prevzeto po: Vevar, 2001, 10–12).

5 Do takih spoznanj je M. Ožbot prišla ob primerjanju prevodov iz italijanščine v slovenščino s prevodi iz slovenščine v italijanščino (2012, 37).

6 Nemški prevodoslovec Heidrun Witte ugotavlja, da je tudi v nemških prevodih del latinskoameriških avtorjev mogoče že od vsega začetka zaznati težnjo po potujevanju, s katero so prevajalci zadostili želji po eksotičnosti na eni strani in pritrdili predstavi o tem, da prinašajo povsem drugačen besedilni svet (2008, 125). Witte tudi poudarja, da je latinskoameriška literatura med nemškimi bralci sprejeta izključno kot zrcalo stvarnosti in ne kot estetski fenomen; sprejeta je kot literatura, ki prinaša oddaljen in povsem drugačen svet v popolnem nasprotju z evropsko izkušnjo (2008, 126).

razlikuje od drugih (Zakrajšek, 1999, 424). Za to besedje se v znanstveni literaturi uporabljajo tudi izrazi (kulturne) realije (Shuttleworth, 1997; Florin, 1993; Vevar, 2001; Bajt, 1997), kulturni izrazi (Newmark, 2000), kulturno vezana leksika, kulturno specifično besedje, kulturno zaznamovano besedje ali brezekvivalentna leksika (Zakrajšek, 1999).

Obstajajo različna načela o tem, katere prevajalske postopke naj prevajalci uporabijo, ko naletijo na specifično kulturno besedje. Mark Shuttleworth ugotavlja (1997, 139), da ti besedilni elementi v besedilo vnašajo lokalno in zgodovinsko barvitost. Znotraj prevoda je kulturno besedje tisti element, ki bralcu najjasneje nakazuje, da bere prevod (Florin, 1993, 122), prevajalec pa mora najti strategijo, s katero bo takšne izraze čim bolj učinkovito vpel v ciljno besedilo. Moya trdi, da prevajalec, ki se v misli na bralca želi izogniti tveganju, da bralec besedila ne bo zmožek dekodirati, in se izogiba tujemu, tako onemogoči čudenje, kulturna presenečenja ter s tem zanimanje za druge kulture in ljudstva (2004, 57).

Eugenio Coseriu pri prevajanju kulturnih izrazov ne vidi večje zadrege. Če v določenem jeziku ni v rabi izraz za poimenovanje določene realnosti, se prevajalci obnašajo kot govorci na splošno – zatekajo se k istim postopkom, h katerim se v takšnih primerih zatekajo rojeni govorci: prevzemanje izrazov izhodiščnega jezika, semantično prirejanje (»kalkiranje«) ter tvorjenje novih izrazov in novih pomenov s sredstvi lastnega jezika (Coseriu, 2002, 388). V sami fazi prevajanja pa ta prevodna mesta prevajalca postavljajo pred večno dilemo, ali naj kulturni izraz prenese ali nadomesti z bolj ali manj podobno ustreznico.

Treba se je tudi zavedati, da se kulturno besedje ne pojavlja izolirano, temveč v besedilu. Če ne razumemo določene izolirane besede ali izolirane povedi (ali ju ne razumemo dovolj dobro), to še ne pomeni, da iste besede ali iste povedi ne razumemo v sobesedilu.

V dilemi, ali naj prevajalci kulturni izraz v prevodu prenesejo ali nadomestijo z bolj ali manj podobno ustreznico, Sider Florin meni, da se morajo spraševati, katera metoda zagotavlja minimalno izgubo in hkrati največjo sporočilnost (Florin, 1993, 126). Prav tako morajo prevajalci upoštevati, v kolikšni meri je neka tuja danost v ciljni družbi poznana in ali obstaja oziroma kakšen je že uveljavljen ustrezen zapis (Florin, 1993, 127). Eden od kazalcev sprejetosti so lahko jezikovni priročniki.

Slovar slovenskega knjižnega jezika

Če izhajamo iz predvidevanja, da je besedje uvrščeno v slovar na podlagi določenega števila izpisov, se slovenski prevajalci s tem, ko se naslonijo na *Slovar*

slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), naslonijo na vrsto besedil, ki obravnavajo podoben besedilni svet.

V času nastajanja prevoda, ki ga bom analizirala v prispevku, je že obstajal Gradov Špansko-slovenski slovar. Izšel je leta 1969. Katja Zakrajšek meni, da naj bi dvojezični slovar ne bil le medjezikovni posrednik, ampak tudi tolmač družbenih in kulturnih razlik ter posebnosti dveh jezikovnih skupnosti (Zakrajšek, 1999, 425), a ugotavlja, da v slovarjih pogosto pogrešamo kulturno besedje. Hkrati se moramo zavedati, da je slovaropisje vedno v precejšnji zamudi za realnostjo (Zakrajšek, 1999, 429).

Prva izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* v petih zvezkih je izhajala med letoma 1970 in 1991. Gre torej za čas, ki se prekriva z nastajanjem prevoda romana *Smrt Artemia Cruza* (izšel je leta 1977). Prevajalka se nanj še ni mogla opreti, kljub temu pa lahko nabor besed, sprejetih v SSKJ, odsluži tedanje stanje.⁷ Sklepamo namreč lahko, da so bili izrazi sprejeti v slovar, ker je prišlo do določenega števila izpisov (da so torej bili v času prevajanja analiziranega romana prisotni v ciljni kulturi). V uvodu slovar ne daje podatka o tem, po kakšnem ključu so bile tujke oziroma besede, vezane na tuje zunajjezikovno okolje, uvrščene v slovar; prinaša le podatek o zapisu: pri tujkah daje slovar prednost pisavi, ki je prevladovala ob času redakcije.

Leta 1987 je bilo v interni publikaciji *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki (BSJ)*⁸ objavljeno gradivo, zbrano v kartoteki Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša za slovar sodobnega knjižnega jezika, ki ni zajeto v SSKJ. Ta publikacija ne navaja razlage besed, pripisani so le oblikoslovni podatki. Večinoma so to redko rabljene besede, bodisi stare ali novejšje, knjižne ali narečne, ozko rabljeni ali že opuščeni strokovni izrazi in enkratne tvorbe. BSJ daje koristne informacije o tem, da so v času redakcije obstajali zapisi besed, ki pa niso bili dovolj pogosti, da bi jih uvrstili v SSKJ.

Ko se prevajalec odloča, kako v ciljno besedilo vključiti tuj kulturni izraz, mora upoštevati tudi pravila ciljnega jezika. V slovenščini prevzete besede podomačujemo v izgovoru, oblikoslovju in skladenjski rabi, v pisavi pa ločimo popolno in delno poslovenitev. V slovenskem jeziku načeloma velja, da prevzeta (tj. nedomača) občna imena zapisujemo tako, kot jih podomačeno izgovarjamo, na primer *pica*, *mačeta*,

7 Izmed kulturnih besed, ki jih prinaša analizirani prevod, v SSKJ najdemo naslednja gesla: *agava*, *hacienda*, *kanjon*, *kojot*, *mačeta*, *opuncija*, *peon*, *sombrero*, *tortilja*.

8 Izmed tujih kulturnih besed, ki jih prinaša analizirani prevod v tem prispevku, v BSJ najdemo naslednje iztočnice, ki jih ni v SSKJ: *ceiba*, *čili*, *gringo*, *guajava*, *igvana*, *mariachi*, *meskal*, *nopal* (Pleteršnik), *patio*, *pulque*, *sierra*, *tekilja* (menim, da gre za napako v zapisu) in *tortilla* (ki se v SSKJ in v SP pojavlja zapisana po slovensko – *tortilja*).

mačizem, tortilja.⁹ Glede prevzemanja tujejezičnih prvin v slovenskem jeziku pravopis opozarja:

Preden se pri oblikovanju besedila odločimo za prevzem kakšne besede, se najprej vprašamo, ali jo sploh potrebujemo, ali ni mogoče istega povedati s katero že znano domačo besedo ali z novo domačo tvorjenko (SP, 2001, 22).

Ko kulturni izraz vpnemo v slovenski jezik, tako da ga na primer podomačimo v zapisu (avokado, tortilja, tekila), ga vzamemo za svojega, ker smo najverjetneje sprejeli tudi kulturno dobrino, ki jo poimenuje. Z ohranjanjem tujega zapisa pa poudarjamo, da je predmetnost, na katero se izraz nanaša, tuja ali nenavadna, kar pripomore k potujevanju. V literarnih besedilih lahko s tem pri bralcih omogočamo čudenje nad svetom, ki naj bi ga po Šklovskem literatura prinašala (Šklovski, 2010, 13–14).

V slovenskem prevodu romana *Smrt Artemia Cruza* so prevzeti kulturni izrazi zapisani skoraj izključno v izvirni obliki. Sklepamo lahko, da prevajalka na ta način želi poglobljati vtis o daljnem in nenavadnem besedilnem svetu.

Roman *Smrt Artemia Cruza*

Carlos Fuentes v romanu *Smrt Artemia Cruza* predstavlja življenje in usodo Artemia Cruza – in prek njega usodo Mehike. Prinaša veliko tematsko zgoščenost, osredotočeno na razglabljanje o Mehiki, kakršna je vzniknila po mehiški revoluciji. Prav tako z grenkim priokusom govori o občečloveških in večnih temah, kot so samota, želja po oblasti in izgubljena ljubezen (González Boixo, 1995, 25).

Bralec, ki ne pozna latinskoameriškega oziroma mehiškega okolja, bo v romanu *Smrt Artemia Cruza* naletel na veliko neznanih kulturnih izrazov (tipične jedi in pijače, oblačila, izrazi iz rastlinskega in živalskega sveta ter drugo kulturno besedje). Na številnih mestih to besedje ne ovira razumevanja besedila, saj bralec prepozna, da gre na primer za jed, pijačo, ptico, zato besedilo na mikroravni¹⁰ deluje koherentno.

V naslednjem zgledu (1.) glagol *zasaditi* (šp. *plantar*) bralcem nakazuje, da je *tejacote* rastlina.

9 Slovenski pravopis (SP) navaja naslednje zamenjave pri domačenju besed iz španščine: Črko *ñ* zamenjujemo z *nj*, črko *c* pred *e* in *i* zamenjujemo s črko *s*, dvočrkje *ch* s *č*, črko *j* s *h* in črki *ll* z *lj*, *qu* s *k* (npr. *Sančo Pansa, don Kihot, Sevilja*), medtem ko druge dvojne soglasnike zamenjujemo z enojnimi (SP, 2001, 160).

10 Na ravni povedi ali odstavka.

(1.)

[...] siempre ajena al trajín de las carretas colmadas de grano, a los bramidos de los toros herrados, al desprendimiento seco de los **tejocotes** durante el verano en la huerta plantada por el nuevo señor alrededor de la casa de campo (197, 198).

[...] ne zmeni se za vprege, težko naložene z žitom, za rjoveče bike, ki so jim z razbeljenim železom vžigali gospodarjev žig, za **tejocote**, hirajoče v poletni vročini, ki jih je okoli vile zasadil novi gospodar ... (100, 101)

Fuentes v romanu tudi eksplicitno ubesedi, da so nekateri mehiški kulturni izrazi neznani celo nekaterim španskim (evropskim) govorcem oziroma bralcem, saj so jim neznane tamkajšnje kulturne dobrine. Spodnji primer (2.) nakazuje, da lahko tudi izvirnik deluje potujitveno, kar pa ne ovira razumevanja besedila.

(2.)

Ella le pidió que le hablara de las frutas tropicales y le dieron risa los nombres que nunca había escuchado y le dijo que **mamey** parecía nombre de veneno y **guanábana** nombre de pájaro (333).

Prosila ga je [španska mladenka], naj ji pove nekaj imen teh sadežev, in smeh jo je posilil ob besedah, ki jih ni nikoli slišala, in rekla je, da zveni **mamey** kot strup, **guanabana** pa kot ptica (250).

Sobesedilo bralcu ni v pomoč v odlomkih, kjer se besedilo (izhodiščno in ciljno) spremeni v brezkončen naštevalni niz blodenj iz mehiške zgodovine. Ti odlomki so težko razumljivi zaradi avtorjevih slogovnih prijemov, ne zaradi prisotnosti kulturnih besed. Bralec dobi občutek, da se izgublja v vrtincu zgodovine, kar je Fuentesu mojstrsko uspelo. Tako v esejičnem tonu razglablja o mehiški zgodovini, o konkvisti, o mestiskem izvoru, o azteški izdajalki in Cortesovi tolmački, materi vseh Mehičanov (mesticev in nezakonskih sinov). Težko je razbrati sporočilo, saj ga obremeni z mehiškimi travmami iz preteklosti, s katerimi se mora soočiti Artemio. V nekaterih delih se besedilo tako spremeni v brezkončen naštevalni niz vsega, kar zaznamuje mehiško sedanost kot posledica preteklosti, ki jo nosi v sebi in ga teži. Na takih mestih Artemio (v drugi osebi ednine) ne nagovarja le sebe kot individuum, temveč celotno Mehiko oziroma celo vse človeštvo (González Boixo, 1995, 43, 46, 47).

(3.)

tu tierra:

no morirás sin regresar:

[...] como una media luna verde, el arco de Tamiahua a Coatzacoalcos devorará el rostro blanco del mar en un intento inútil [...] donde los volcanes se anudan y las insignias silenciosas del **maguety** se levantan, morirá un mundo [...] su hondo vagido de reconocimiento desde Andalucía y las puertas de Gibraltar,

su zalema de negro empelucado y cortesano desde Haití y Jamaica, sus comparsas de danzas y tambores y **ceibas** y corsarios y conquistadores desde Cuba: (369)

tvoj rodni kraj:

ne boš umrl prej, preden se ne vrneš vanj:

[...] kot zeleni polmesec bo lok nabrežja med Tamiahuo in Coatzacoalcosom zaman gldal belo obličje morja [...], kjer se pnejo v nebo vulkani in molčeča znamenja **magueyev**, umira svet [...] z globokim vzrikom hvaležnosti do Andaluzije in Gibraltarskih vrat, doseže s črnim in nerodnim poklonom Haiti in Jamajko in nato s plesočo družino bobnov in **ceib** in gusarjev in konkvistadorjev prijadra do Kube: (294)

op. sl. **ceiba*: ameriško drevo, katerega plodovi vsebujejo bombaž (294).¹¹

Tuje kulturno besedje v slovenskem prevodu romana *Smrt Artemia Cruza*

V nadaljevanju bom izpostavila prevajalske postopke, ki jih izbira prevajalka, kadar v izvirniku naleti na mehiško kulturno besedje. Analiza prevoda romana *Smrt Artemia Cruza* bo pokazala, da prevajalko pri prevajanju vodi predvsem želja posredovati živo predstavo o Mehiki in ohraniti španski pridih v jeziku. Prevajalka tuji kulturni izraz večinoma prenese v izvirni obliki in ga razloži v opombi na dnu strani, ko se izraz prvič pojavi.

V naslednjih zgledih je iz sobesedila razviden pomen tujih kulturnih izrazov (tako tudi v izhodiščnem besedilu). Prevajalka kljub temu doda še opise v opombi na dnu strani.

V zgledu (4.) je jasno, da gre za ptiče.

(4.)

Ella, como todas las tardes, recorrió las jaulas coloradas del patio, cubriéndolas con capuchas de lona después de observar los movimientos nerviosos de los **cezontles** y petirrojos que picoteaban el alpiste y chirriaban, por última vez, antes de que el sol desapareciera (154).

Vstala je in se kot vsako popoldne sprehodila med pisanimi ptičjimi kletkami v *patiu* in jih prekrila z jadrovinastimi pregrinjali, potem ko se je nagledala **cezontlov** in taščic, ki so nemirno kljuvali zrnje in še zadnjič zagostoleli, preden je sonce zašlo (53).

op. sl. **cezontle*: ptica, ki zelo lepo poje (53).

11 Prevajalka doda opombo za izraz *ceiba*, ne razloži pa izraza *maguey*, ki ga v ostalih primerih dosledno prevaja (*agava*).

V zgledu (5.) lahko uganemo, da gre za (danes dobro poznano) pijačo.

(5.)

Tomó la pistola y dejó el cigarrillo en un equilibrio precario sobre el borde del vaso, sin darse cuenta de que la ceniza cayó dentro del **tequila** y se depositó en el fondo (227, 228).

Vzel je pištolo in položil cigareto na rob kozarca, ne da bi opazil, kako pepel pada v **tequilo** in se useda na dnu (136).

op. sl. **tequila*: močno žganje iz agavinega soka (136).

Nimajo pa vsi tuji kulturni izrazi tako jasne nanašalnice v sobesedilu, zato so opisi v opombah, ki jih prevajalka zapiše na dnu strani, bralcu v veliko pomoč. To velja zlasti za dele, kjer Artemio v esejističnem tonu razmišlja o Mehiki in Mehičanih – tako kot v zgledu (6.). Ti odlomki so težko razumljivi zaradi avtorjevih slogovnih prijemov.

(6.)

Traerás los desiertos rojos [...], la carne chaparra de Tlaxcala, los ojos claros de Sinaloa, los dientes blancos de Chiapas, los **huipiles**, las peinetas jarochoas, las trenzas mixtecas, los cinturones tzotziles, los **rebozos** de Santa María [...] (365, 366).

V sebi boš nosil rdeče puščave [...], čokata telesa iz Tlaxcale, jasne oči iz Sinaloe, **huipile**, bele zobe iz Chiapasa, glavnike iz Veracruz, mixteške kite, pasove Tzotilov, **reboze** iz Santa Marie [...] (290, 291).

op. sl. **huipil*: okrašena srajca brez rokavov, ki jo nosijo Indijanke (291).¹²

op. sl. **rebozo*: ogrinjalo, s katerim je navadno zastrt tudi obraz (86).

V naslednjem zgledu (7.) se je prevajalka odločila za španski zapis (tudi v poševnem tisku) *papaya* in *macheta*, čeprav v SSKJ že najdemo podomačen zapis *papaja* in *mačeta*. Gre za potujitveni element v ciljnem besedilu. Z mislijo na bralca prevajalka v ciljnem besedilu v obeh primerih doda pojasnilo, da gre za orodje in sadež, dodatno informacijo poda tudi v opombi na dnu strani.

(7.)

Lunero ya estaba friendo el pescado y abriendo una **papaya** con el **machete** (377).

Lunero je že pekel ribo in z **macheto** razsekal sadež **papaye** (303).

op. sl. **macheta*: južnoameriško orodje in orožje, podobno handžarju (64).

op. sl. **papaya*: tropski sadež slastnega okusa (160).

Tudi v zgledu (8.) prevajalka uporabi španski zapis, čeprav bi (v skladu s slovenskimi pravopisnimi pravili) pričakovali podomačitev v zapisu. Podomačeni zapis *tortilja* najdemo že v SSKJ, izraza čili pa SSKJ ne prinaša.

12 Prevajalka bi lahko razlago vnesla že v samo besedilo (npr. *tunike huipile*) in tako tok branja ne bi bil prekinjen.

(8.)

Metió el cucharón en el caldo hirviente del menudo, pellizcó la cebolla, el **chile** en polvo, el orégano; masticó las **tortillas** nortañas, duras, frescas; las patas de cerdo (187).

op. šp. las *tortillas*, delgadas láminas circulares de maíz (187).

Z leseno zajemalko si je natočil vročo juho iz drobovine, odščipnil kos čebule in potresel juho s *chilejem* in divjim majaronom, in žvečil *tortille* s severa, sveže, hrustljave, obiral svinjske parklje (89).

op. sl. **tortilla*: mehikanska pogačica iz koruzne moke (89).

op. sl. **chile*: zelo pekoč poper [pravilno bi bilo: pekoča paprika] (187).

Prevajalka tuje kulturne izraze le redko zapiše podomačeno (kot v naslednjem zgledu), kar je v skladu s pravili, ki jih narekuje slovenski pravopis.

(9.)

El caserío donde vivían estaba cerca de la barranca; las flores de campana colgaban sobre el vacío y un conejo destrozado por los colmillos del **coyote** se pudría entre el follaje (175).

Samotna kmečka hiša, v kateri sta stanovala, je bila blizu strmega rečnega brega; zvončnice so z brega visele v praznino in v grmovju je trohnel zajec, ki ga je raztrgal **kojot** (76).

Kadar v sobesedilu ni pojasnjujočega izraza, prevajalka že v ciljnem besedilu v nekaterih primerih doda izraz, ki nakazuje semantično polje. Kljub temu kulturni izraz še jasneje opiše v opombi.

V zgledu (10.) prevajalka doda pojasnilo (*deblo*) in tako vemo, da gre za drevo.

(10.)

Las bridas fueron amarradas a un **mezquite** grueso que emergía, como un dedo perdido, de la tierra (269).

op. šp. *mezquite*: árbol semejante a la acacia (269).

Vajeti so bile zavezane okoli **debla** debelega *mezquita*, ki je kot izgubljen prst štrlel iz zemlje (181).

op. sl. **mezquite*: vrsta ameriškega drevesa, podobnega mahagonovcu (181).

V zgledu (11.) je dodan podatek, da gre za pijačo.

(11.)

Buscó a tientas, en el cuarto oscuro, la botella de **mezcal**. De repente no servía para olvidar, como dicen todos, sino para sacar fuera los recuerdos más de prisa (185).

op. šp. *mezcal*: bebida alcohólica obtenida de maguey (185).

V temni sobi je tipal za steklenico *mezcala*. Ne da bi v **pijači** pozabil, marveč,

da bi se hitreje in bolje spominjal (87).

op. sl. *mezcal: žganje iz ameriške agave (87).

V zgledu (12.), v katerem prevladuje opisovanje, prevajalka prevede izraz *adobe* (*opečen*) in uporabi splošnejši slovenski izraz *kaktus* (namesto *opuncija*) ter tako nekoliko zabriše izhodiščno barvitost.

(12.)

Allá abajo, el pueblo de Río Hondo no ha cambiado: el mismo caserío de tejas rotas y muros de **adobe**, rosa, rojizo, blanco, cercado de **nopales**, que abandonó esa mañana (182).

op. šp. *nopal*: tipo de cacto, originario de México, de unos tres metros de altura, con hojas carnosas, llenas de espinas (182).

Tam spodaj v dolini se Río Hondo ni spremenil: bil je zmeraj isti *pueblo* z **opečnimi**, rožnatimi, rumenimi, okrastimi in rdečkastimi zidovi in počenimi strešnimi opekami, obdan s **kaktusi**, iz katerega je odšel davi (84).

V zgledih, ki so za bralca ciljnega besedila že sami po sebi bolj hermetični, prevajalka ohrani več potujitvenih elementov tudi v besedju. V zgledu (13.) ohrani prevzeta izraza (*adobe* in *nopal*), slovensko ustreznico (*opuncija*) pa uporabi za poimenovanje ploda tega kaktusa.¹³ Pri *adobe* v ciljnem besedilu doda pojasnilo, da gre za opeke. Ker prevajalka pri izbiri prevodnega postopka ni dosledna, to lahko bralca zmoti.

(13.)

Traerás los desiertos rojos, las estepas de **tuna** y maguey, el mundo del **nopal**, el cinturón de lava y cráteres helados, las murallas de cúpulas doradas y troneras de piedra, las ciudades de cal y canto, las ciudades de tezontle, los pueblos de **adobe**, las aldeas de carrizo, los senderos de lodo negro, los caminos de la sequía, los labios del mar [...] (365, 366).

V sebi boš nosil rdeče puščave, stepe z **opuncijami** in agavami, svet **nopala**, pasove lave in ledene, skrepenele kraterje, zidovje pozlačenih kupol in kamnitih strelnih lin, mesta iz apna in kamna, mesta iz *tezontla*, *pueble* iz **adobe-opek**, zaselke iz trsa, steze iz črnega blata, poti čez izsušeno zemljo, ustnice morja [...] (290).

Naslednjo skupino predstavlja besedje, ki bi mu lahko prevajalka v slovenščini načeloma našla ustreznico na izrazni ravni, a kljub temu ohrani tujko (citatnost tudi v zapisu). V zgledu (14.) ohrani prevzeti zapis namesto podomačenega, kar bi bilo v skladu s pravopisnimi pravili.¹⁴

13 Zanj se danes v slovenskem prostoru uporablja izraz *indijska* ali *kaktusova figa*.

14 SSKJ navaja podomačen zapis: *kanjon* – ozka rečna dolina s strmimi, navadno navpičnimi pobočji.

(14.)

[...] se sucederán los túmulos de roca y ustedes marcharán cobijados por las sombras, en el **cañón** de la montaña, descubriendo valles interiores de piedra [...] (267).

[...] nato bodo okoli vaju vzniknile gomile planinskega kamenja, ko bosta jezdila naprej skozi **cañon** in odkrivala kamnite podzemске doline [...] (179).

Prevajalka v celotnem romanu dosledno ohranja španski izraz *moskito* (podomačen v zapisu) namesto *komar* (brez razlage v opombi; v spodnjem zgledu doda izraz *roj*, ki nakazuje, da gre za žuželke).

(15.)

Don Gamaliel, con la servilleta, espantó los **mosquitos** que volaban alrededor del frutero real, menos abundante que el pintado (146).

Don Gamaliel je s prtičem odgnal **roj moskitov**, ki so plesali okoli posode za sadje, precej manj naložene od tiste na sliki (45).

Zaključek

Analiza prevoda romana *La muerte de Artemio Cruz* je pokazala, da prevajalko pri izbiri prevodnih postopkov vodi predvsem želja ohraniti nekaj španskega pridiha v jeziku in živo predstavo o Mehiki. Taka odločitev ne preseneča, saj je Alenka Bole Vrabec očarana nad melodijo španskega jezika (Bole Vrabec, 1993, 66) in želi to očaranost prenesti tudi na bralce, kar se kaže zlasti v prenosu tujih kulturnih izrazov, nosilcev mehiške barvitosti, v ciljno besedilo. Tujost izhodiščnega besedila tako ohranja predvsem z odločitvijo za prevzetost namesto podomačitve tudi v pisavi. S tega stališča so analizirani prevodi izrazito potujitveni. V potujevanju gre prevajalka še dlje, tako da ohranja tujke tudi za nekatere izraze, ki bi jim lahko našla ustreznico v ciljnem jeziku, ali pa se odloči za španski zapis, namesto da bi v skladu s slovenskimi pravopisnimi pravili prevzete besede podomačila v zapisu.

Pri Alenki Bole Vrabec bi lahko potujitveno prevajalsko strategijo na ravni leksike opredelili kot njen osebni slog,¹⁵ torej kot odsev prevajalkinega globalnega pristopa k oblikovanju ciljnega besedila, saj se sistematično ponavlja v njenih številnih prevodih.¹⁶ Morda to počne v želji po ohranitvi oziroma oblikovanju predstave o drugačni (latinskoameriški) kulturi pri ciljnem občinstvu. Treba je upoštevati tudi dejstvo, da je bil roman *Smrt Artemia Cruza* preveden v

15 Za opredelitev pojma osebni slog prevajalca glej Ožbot, 2002, 188.

16 *Sto let samote* (*Cien años de la soledad*) in *Patriarhova jesen* (*El otoño del patriarca*) Gabriela Garcíe Márqueza, *Pedro Páramo* Juana Rulfa, *Koruzarji* (*Hombres de maíz*) Miguela Ángela Asturiasa, *Šin človekov* (*Hijo del hombre*) Augusta Roa Bastosa.

sedemdesetih letih dvajsetega stoletja. Danes vemo, da imajo nekateri izmed obravnavanih kulturnih izrazov ustreznice v slovenskem jeziku oziroma da se je že ustalil podomačen zapis.

Bibliografija

Viri

Fuentes, C., *Smrt Artemia Cruza*, Murska Sobota 1977.

Fuentes, C., *La muerte de Artemio Cruz*, Madrid 1995.

Literatura

Asturias, M. Á., *Koruzarji*, Ljubljana 1989.

Bajec, A. in dr., *Slovenski pravopis (SP)*, Ljubljana 1962.

Bajt, D., Prevod kot objektivizacija subjektivnih meril, v: *21. zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev* (ur. Stanovnik, M.), Ljubljana 1997, str. 42–49.

Bole Vrabec, A., Avtobiografski prevajalski kroki, v: *17. zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev* (ur. Stanovnik, M.), Ljubljana 1993, str. 66–69.

Coseriu, E., Napačna in pravilna izhodišča v teoriji prevajanja, v: *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil: 27. prevajalski zbornik* (ur. Ožbot, M.), Ljubljana 2002, str. 380–397.

Florin, S., Realia in translation, v: *Translation as Social Action* (ur. Zlateva, P.), London/ New York 1993, str. 122–128.

Fuentes, C., *Pogumni novi svet*, Ljubljana 2001.

García Márquez, G., *Sto let samote*, Ljubljana 1971.

García Márquez, G., *Patriarhova jesen*, Ljubljana 1980.

González Boixo, J. C., Introducción, v: Fuentes, C., *La muerte de Artemio Cruz*, Madrid 1995, str. 9–99.

Grad, A., *Špansko-slovenski slovar*, Ljubljana 1984.

Grosman, M., Književni prevod kot oblika medkulturnega posredovanja leposlovja, v: *Književni prevod* (ur. Grosman, M.), Ljubljana 1997, str. 11–56.

Kastelic Vukadinović, U., *Kulturno besedje v slovenskih prevodih del Juana Rulfa in Carlosa Fuentes* (magistrsko delo), Ljubljana 2016.

Kocijančič Pokorn, N., *Misliti prevod*, Ljubljana 2003.

Moya, V., *La selva de la traducción*, Madrid 2004.

Newmark, P., *Učbenik prevajanja*, Ljubljana 2000.

- Ožbot, M., Machiavelli in Boccaccio v Koširjevih oblačilih: k vprašanju prevajalčevega osebnega sloga, v: *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil: 27. prevajalski zbornik* (ur. Ožbot, M.), Ljubljana 2002, str. 187–199.
- Ožbot, M., *Prevodne zgodbe*, Ljubljana 2012.
- Roa Bastos, A., *Sin človekov*, Ljubljana 1978.
- Rulfo, J., *Pedro Páramo*, Ljubljana 1970.
- Schleiermacher, F., O različnih metodah prevajanja, v: *Misliti prevod* (ur. Kocijančič Pokorn, N.), Ljubljana 2003, str. 54–57.
- Shuttleworth, M., *Dictionary of Translation Studies*, Manchester 1997, str. 139–140.
- Šklovski, V., *Teorija proze*, Koper 2010.
- Toporišič, J., in dr., *Slovenski pravopis (SP)*, Ljubljana 2001.
- Vevar, Š., *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja*, Ljubljana 2001.
- Witte, H., *Traducción y percepción intercultural*, Granada 2008.
- Zakrajšek, K., Kulturno in zgodovinsko obarvano besedje in dvojezični slovar, v: *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture: Obdobja 18* (ur. Derganc, A.), Ljubljana 1999, str. 423–431.
- ZRC SAZU, *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*, Ljubljana 1995.
- ZRC SAZU, *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki (BSJ)*, Ljubljana 1998.

Uršula Kastelic Vukadinović

Potujitveno prevajanje kulturnega besedja v romanu *Smrt Artemia Cruza*

Ključne besede: *Smrt Artemia Cruza*, prevajanje, kulturno besedje, potujevanje, slovenščina.

Prispevek obravnava kulturno besedje v slovenskem prevodu romana Carlosa Fuentesa *Smrt Artemia Cruza*. V analiziranem besedilu so številni kulturni izrazi, ki nimajo ustreznice v drugih jezikih in kulturah. Gre za elemente, ki prispevajo k potujevanju ciljnega besedila, saj se tako besedilni svet kaže kot neznan in eksotičen. Vendar pa je zanimivo, da bralca ti elementi ne zmedejo, ker v sobesedilu obstaja dovolj referenc, ki mu pomagajo razumeti bistveno, zato besedilo na mikroravni deluje koherentno. Prevajalka Alenka Bole Vrabec v primeru, ko gre za besedje, vezano na specifično kulturno okolje, najpogosteje prenese tuji kulturni izraz in ohranja španski zapis v poševnem tisku, v opombah pa razloži pomen večine teh izrazov. Na ravni kulturnega besedja se je odločila za potujitveno prevajalsko strategijo, saj bi nekatero prevzeto besedje lahko nadomestila s slovensko ustreznico ali vsaj s podomačenim zapisom v skladu s pravili slovenskega jezika. Te odločitve poudarjajo potujitveni značaj prevoda.

Uršula Kastelic Vukadinović

Foreignizing translation of cultural words in the novel *The Death of Artemio Cruz*

Keywords: *The Death of Artemio Cruz*, translation, cultural words, foreignization, Slovenian

The paper discusses cultural words in the Slovenian translation of the novel *The Death of Artemio Cruz* by Carlos Fuentes. There are a number of cultural words in the analysed text that have no exact equivalents in other languages and cultures. These are also elements that contribute to the foreignization of the target text and show us the textual world as exotic and unknown. However, it is interesting that in a lot of cases the reader does not feel disoriented, because there are enough references in the text that he can understand what is needed. Moreover, the explanations in the footnotes help the reader a lot in those parts where the monologue of Artemio Cruz adopts an essayistic tone and the great questions about Mexico and the Mexicans arise. The reader thus has the feeling that he is losing himself in the whirlwind of Mexican history. These passages are difficult to understand (both in the original and the translation) due to the narrative techniques of the author and not so much to the realia. The translator of the studied text, Alenka Bole Vrabec, tends to choose the transfer of cultural words in order to retain some local colour, even when she could find equivalents in Slovenian or, at least, adapt the words to writing in accordance with the rules of the Slovenian language. These decisions accentuate the foreignizing character of the translation.